

FD II 828

Chestia unirii bisericilor.

De

Virgil Pop.

Cu permisiunea Prea Veneratului Ordinariat Episcopesc de Lugos
Nr. 1263—1908.

Timișoara, 1908.

2
P 78

Chestia unirii bisericilor.

De

Virgil Pop.

Cu permisiunea Prea Veneratului Ordinariat Episcopesc de Lugos
Nr. 1263—1908.

Timișoara, 1908.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ TURDA

inv. Nr. 1325

„Dumnezeule, cel unit în treime, adă prin lumina doctrinei tale și prin puterea virtuții moralului tău pe toți la unirea ortodoxiei; împreună prin dragostea evanghelică inimile noastre a tuturoră . . .; surpă păretele din mijloc al vrajbiei, ce diavolul, urătorul binelui a înălțat!“

Rugăciunea mitropolitului Veniamin Costachi (1768—1846).

**Tuturor inimilor creștine înflăcărate
de dorul unirei bisericilor**

dedicâ această broșură

Autorul.

Prefață.

„O, de s'ar apuca (baremi în așteptarea zilei atât de ferbinte dorite a reünirii, lăpădându-se de toate prejudițiile și încălzându-și inimile de iubire) ambele biserici de ștudiarea temeinică și aprofundată a tuturor acelor chestiuni canonice, prin a căror rezolvare s'ar putea restabili unitatea de odinioară a bisericii universale.“ Astfel se exprimă fostul consilier de stat și camarar imperial rusesc, Muravijev în „Cuvântul ortodoxiei catolice către catolicismul roman“, și consimțim cu el toți cei ce din inimă iubim biserica și dorim prosperarea creștinătății.

Intr'adevăr nu e vrednic să se numească creștin unul ca acela, care nu e în stare să verse lacrimi asupra urmărilor desbinării bisericești, care rămâne împetrit și depăsător în fața „dihoniilor iscate între biserica răsăritului și apusului, ce prin apucarea diavolicelor zizanii ale patimilor au produs înfricoșata schizmă, ce au bătut pe păstori și au bătut împreunata turmă a lui Is. Hristos, dând prilej lupilor, învăscuți în piei de oi a intra sau mai chiar a sări în staul, a răpi și a risipi oile, încât au dehocat de sus și până jos catapiteazma bisericii și au rupt necusuta porfiră alui Isus, lovind cu îndoitul ascuțit chiar pe întâia principie a mântuitoarei învățături, care zice: întru aceasta vă veți cunoaște că sunteți școlarii mei, de veți avea dragoste între voi; când aceasta armă geenică omorând geniul evangheliei și făcând pe

cei-ce se numesc următorii lui Hristos, a se cunoaște nu prin dragoste, ci prin ură și dezbinare, etc.“¹⁾

Ori-ce creștin bun trebuie să dea drept fostului mitropolit al Niceei, Visarion, că: „Ori-ce om este așa de pricepător în școala evanghelică, încât să știe, că fericirea bisericii stă în bunăînțelegerea și unirea credincioșilor“ și că „corpul bisericii, încunjurat de atâția lupi numai prin unirea și bunăînțelegerea credincioșilor se poate păzi.“²⁾ Dreptaceea aprobăm din toată inima deviza dată de frații noștri neuniți: „Dorul de reunire trebuie ținut treaz și dintr’oparte și din cealaltă!“³⁾

Acest dor de reunire ni-a pus condeiful în mână. Unirea bisericilor! Acesta e idealul nostru și pentru acest ideal vom lupta viața întreagă. Știm, că mulți ne vor acuza cu confesionalism, cu prozelitism, etc., pre unii ca aceștia însă neluându-i în seamă, vom continua a ne urmări idealul până la moarte, căci știm, și suntem firm convinși, că idealul ce urmărim este idealul bisericii întregi.

Bine să luăm însă seama, că acest ideal nu se poate întrupa, decât numai pe bază dogmatică.

Ne spune ce e drept istoria cazuri, când din cauză națională ori politică s’a încheiat unirea bisericilor, dar’ tot istoria mărturisește, că o atare unire nu a fost și nu a putut fi durabilă, fiindcă nu a fost sinceră. De aceea cu neîncredere privim nizuințele aceloră, cari unirea bisericilor la noi la Români o contemplează numai ca o asociație, unire esternă, națională, pre baze politice, vrând să formeze așa numita „lege românească“. Da, eu încă zic,

¹⁾ Mitropolitul Veniamin Costachi în precuvântarea la „Peatra șcandalei“.

²⁾ Cf. Peichich : Speculum veritatis. Tyrnavia, 1730, pag. 101.

³⁾ „Revista Teologică“, Sibiu, nr. 2. pag. 95, 1908.

să se facă unirea bisericilor și din motive naționale, baza primară, imediată și principală însă, pre care ar avea să se clădească unirea bisericilor, să fie dogmatică, căci numai așa va putea fi unirea sinceră și durabilă.

Când însă susțin, că baza unirii bisericilor are să fie dogmatică, nu vreau să zic nici-decât, ca biserica orientală să primească noue dogme (căci biserica orientală, ca biserică, prin doctrina sfinților săi părinți, prin canoanele sale aduse în conciliile ecumenice și prin doctrina cuprinsă în cărțile sale liturgice a rămas și este și astăzi ortodoxă, drept-credincioasă, numai unii indivizi au rătăcit de pe calea ortodoxiei), ci zic numai atâta, că ambele biserici pe bază dogmatică să studieze posibilitatea unirii, și după studiu temeinic și aprofundat, făcut asupra punctelor respective dogmatice, pe bază dogmatică să inaugureze tractările de unire. Din studiarea chestiunilor și din disputele reciproce se va vedea, este oare, ori nu deosebire dogmatică în credința celor două biserici, sau, ceea ce tot una e, poate-se, ori nu, încheia unirea între cele două biserici.

S'au făcut și până acuma studii și s'au ținut și nenumerate dispute în chestia aceasta, numai cât partea cea mai mare a acestora a avut o vină mare ori dintr'o parte, ori dintr'alta, patima („ira et studium“). Dacă vrem să ajungem la rezultat, trebuie să depunem egoismul, să depunem parțialitatea și să intrăm în dispută cu dorul și cu zelul de a afla adevărul, iar nu cu prejudiții aprioristice.¹⁾

¹⁾ Nu țin deci corectă tactica aceea a unor frați neuniți, cari, când un catolic ar vrea să-i convingă cu argumente științifice cu privire la primat etc., îl acuză de prozelitism, ori, când papa chiamă pre răsăriteni la unire (motivându-și chemarea cu argumente), îl acuză pe papa de poftă de domnie, poftă de eucerire etc.

Intru-cât a corespuns broșura aceasta a noastră cerințelor disputei științifice, nepătimașe, las pre binevoitorii cetitori să o judece.

Dealtecum întreagă broșura noastră din punct de vedere teologico-științific bucuros o supunem criticei publicului român, unit și neunit deopotrivă.

Toată nădejdea ajungerii idealului măreț a unirii bisericilor o punem în prevedința dumnezeiască și în bunăvoința fraților noștri; iar dacă această broșură și nizuința noastră nu va afla resunet, ne vom mângăia cu gândul, că ne-am luptat pentru un ideal, a cărui realizare catoliciei și ortodocșii deopotrivă o numesc operă sfântă,¹⁾ un ce ferbinte dorit,²⁾ condiție absolut necesară,³⁾ etc. pentru prosperarea bisericii creștine.

¹⁾ Fostul profesor ortodox dela universitatea din Moseva, Solovieff.

²⁾ Muravijev, op. cit.

³⁾ Cardinalul Vanutelli în opul său „Sgnardo generale sulla questione religiosa d'Oriente“, Roma, 1890; asemenea și fostul mitropolit al Niceei, Visarion (Cf. Peichich, op. cit. pag. 101).

In 12 Februar, anul 1908, s'a serbat cu mare solemnitate în Roma iubileul de 1500 ani dela moartea marelui Invățător și Părinte al bisericii orientale, Ioan Gură-de-aur. Cu aceasta ocaziune Sfinția Sa papa Piu X astfel s'a adresat cătră prelații bisericii orientale adunați la Roma, și prin-trânșii tuturor orientalilor:

„Dare-ar Dumnezeu, ca precum pre voi vă îmbrățișem în iubirea lui Isus Hristos, așa să putem îmbrățișa și pre ceialaltii frați și fii, cari sunt departe de centrul unității catolice. Căci Noauă Ni-e plăcut, să Ne aducem aminte mai pe sus de toate de gloria, și meritele neasămănate, ce și-le-a câștigat Orientul. De fapt acolo e leagănul răscumpărării neamului omenesc și acolo s'au clădit începuturile creștinismului. De acolo s-a revărsat, ca și un torent puternic, bogăția bunurilor neprețuite preste Apus prin aducerea Evangeliului. Și nici când nu se va stânga gloria acelor orientali eminenti, cari, purtați și conduși de spiritul catolicizmului, au ajuns la culmea cea mai înaltă a adevăratei mărimi și prin strălucirea sfințeniei, învățăturii, isprăvurilor sale au lăsat moștenire neamurilor de mai târziu gloria numelui lor. Petrecându-le acestea prin minte, Ne simțim pătrunși, ca și înaintașii Nostri, de un dor viu, să Ne încordăm toate puterile, ca să se reîntoarcă în întregul Orient virtutea și mărimea de odinioară în vechea ei înflorire, și să fie delăturate toate ideile și prejudițiile false, cari au pricinuit desbinarea fatală.“ In urmă își exprimă Sfinția Sa dorul „ca

prin mijlocirile intru tot lăudatului sfânt (Ioan Gură-de-aur) să se restaureze în bisericile orientale statul celor dintâi veacuri creștine, când din Orient au fost chemați să cârmuiască biserica lui Hristos un Anaclet, un Evarist, un Telesfor, un Zosim, un Teodor și alții până la Gregoriu III-lea“.

Fraților neuniți! Dacă iubiți pre Hristos cu adevărat, și doriți prosperarea bisericii sale, atunci luați aminte glasul de chiamare a papei și dați mână de ajutor pentru realizarea ideei atât de sublime și salutare a unirii bisericilor, căci voința lui Hristos este, ca biserica sa să fie una, și păstorii ei uniți între sine.

Realizarea unirii bisericilor nu ar fi așa de grea, precum ar crede unii; numai bunăvoință să fie. Căci doară nici o piedecă serioasă nu-i stă în cale. Credința strămoșască a bisericii orientale este întru toate conformă credinței bisericii apusene, precum zice și *Solovieff*, marele învățat rus și fost profesor la universitatea din Moseva: „Noi nu aflăm în ortodoxie nimic anticatolic; nu există nici un fel de simbol oriental de credință, care să fie în contrarietate inevitabilă cu simbolul de credință al apusului; dincontră aflăm în ea un ortodoxism într'adevăr universal, care e capabil să primească toate adevărurile, cuprinse în principiile catolicizmului.“¹⁾

Așa cred, că nu e de lipsă, să o dovedesc aceasta, căci doară atât de mulți au dovedit-o deja înaintea mea.²⁾

¹⁾ Vezi despre Solovieff studiul părintelui Tondini în fascicolul din Ianuarie (1887) a revistei „Rassegna Italiana“.

²⁾ Din literatura bogată născută în jurul acestei chestii amintesc aici câte-va scrieri: Joannes Veccus, De unione Ecclesiarum veteris et novae Romae; Georgius Metochita, Orationes de concordia inter utramque Ecclesiam antiquae et nostrae Romae; Leo archimandrit de Vilna, Defensio unitatis Ecclesiae (1423); Barlaamus,

Și dacă totuși o fac, la aceasta mă îndeamnă împrejurarea, că deși atât de mulți au dovedit-o deja, și astăzi mai sunt de aceia, cari susțin, că unirea bisericilor e imposibilă, fiindcă după părerea lor ar exista deosebire de credință între biserica orientală și apusană.

Aflu de lipsă să permit, că chestia primatului papal și a purgatoriului o voi atinge numai pe scurt, scopul fiindu-mi, să mă ocup mai pre larg cu chestia cea mai serioasă, cu chestia „Filioque“.

* * *

Spun, că o piedecă a unirii bisericilor ar fi credința bisericii apusene în dogma primatului papal. Această afirmațiune însă n'are nici o bază, fiindcă vechea biserică orientală totdeauna a crezut în dogma primatului papal.

Nu voi stărui mult asupra acestei chestii, fiindcă au tratat-o deja foarte mulți.¹⁾

Epistolae ad Graecos de unione cum Romana Ecclesia. Ingolstadii, 1603; Marquardus Leo, Enumeratio scriptorum, quibus probatur, tam Europaeam, quam orientalem Ecclesiam Romanae Ecclesiae semper ut capiti suo adhaesisse. Ingolstadii, 1609; Joan. Catumsyrtus, De vera Ecclesiae occidentalis et orientalis concordia. Venet. 1632; Leo Allatius, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione l. 2. Coloniae. 1648; De același autor: Graecia orthodoxa. Romae, 1652; Christ. Peichich, Speculum veritatis inter orientalem et occidentalem Ecclesiam. Venet. 1725; Flosculus veritatis de Ecclesiarum unione, ex variis Orientalis Ecclesiae libris, studio Basilitarum Balásfalvensium prius idioma valachico collectus, nunc vero eorumdem opera in latinum versus. Vienna, 1752; Herm. Jos. Schmitt, Harmonie der morgenländischen und abendländischen Kirche. Wien, 1824; I. G. Pitzipios, L'Eglise Orientale, Rome, 1855; Rozaven, De la Reunion de l'Eglise russe avec l'Eglise catholique. Paris, 1863 etc. etc.

¹⁾ La noi la români astăzi cel mai bun tractat apologetic de felul acesta putem să zicem, că este cel din Teologia dogmatică fundamentală. (vol. II) a părintelui Dr. Vasile Suciu, care (pag.

Mă mărginesc să citez aici numai câți-va Părinți mai de frunte ai bisericii orientale.

S. Ioan Gură-de-aur pre Petru îl numește „principele apostolilor, cel dintâi în biserică“,¹⁾ „pre care l-a pus (Domnul) mai mare preste lumea întreagă . . . sub a cărui arbitriu și putere a supus toate“.²⁾

S. Gregoriu Nissenul zice, că Petru este, „capul apostolilor . . .“ că „biserica lui Dumnezeu pre el este întărită, fiind acesta amăsurat prerogativei date lui de Domnul peatra tare și neînfrântă, pre care a zidit Mântuitoriul biserică“.³⁾ Credința lui Petru este „tăria bisericii întregi“. ⁴⁾ „Isus Hristos prin Petru a dat celorlalți episcopi cheia slujbelor cerești.“⁵⁾

S. Atanasiu, în epistola ce a scris-o împreună cu episcopii din Egipt papei *Marcu*, pre acesta îl numește „papă al bisericii întregi“, scaunul dela Roma îl numește „mama și capul tuturor bisericilor“, și îi scrie papei „Ai

190—372) dogma primatului papal o desfășură din toate punctele de vedere, dovedind adevărătatea dogmei eselusiv din Părinții orientali, conciliile ecumenice, și cărțile liturgice ale bisericii orientale.

¹⁾ „Apostolorum princeps, in Ecclesia primus.“ De elemosyna homilia III. n. 4. (Migne: t. II. pag. 298.)

²⁾ „quem toti orbi terrarum praefecit, Petrum cuius arbitrio et potestati cuncta permisit.“ In s. Ignatium mart. n. 4. (Migne: tom. II. pag. 591.)

³⁾ „ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων . . . ἐπιστηρίζεται δὲ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Κυρίου θωρακὴν ἢ ἀσπίδα καὶ ὀχυρωτάτη πέτρα, ἐφ' ἣν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Σωτὴρ ᾠκοδόμησε.“ Laudatio (II) sancti Stephani. (Migne, Patr. gr. tom. XLVI col. 733 C.)

⁴⁾ „πάσης τῆς Ἐκκλησίας τὸ στήριγμα.“ Ibidem. D.

⁵⁾ „Διὰ Πέτρον ἔδωκε τοῖς ἐπισκόποις τὴν κλεῖδα τῶν ἐπουρανίων τιμῶν.“ De castigatione. (Migne: Patr. gr. tom. XLVI, col. 311, B.)

tăi suntem, supuși îți suntem și voim să-ți fim totdeauna împreună cu toți, cei-ce sunt noauă încredințați“¹⁾)

S. Teodor Studitul astfel agrăiește pre papa Leo III: „O, păstoriule suprem al bisericii de sub cer! ajută-ne în primejdia extremă; înlocuiește pre Isus Hristos. Intinde-ne scut și apără biserica noastră Constantinopolitană; dovedește că ești urmașul aceluia papă, care mai întâi ți-a purtat numele, El cu asprime a purces în contra ereziei lui Eutiche; purcede și tu acum cu asprime în contra iconoclaștilor.“²⁾ O, ascultă-ne rugarea tu, capul și principele magisteriului apostolic, pre care însuși Dumnezeu te-a ales să fii păstoriul turmei cuvântătoare. Căci tu într'adevăr ești Petru. fiindcă tu pozezi și faci strălucit scaunul lui Petru, Ție ți-a zis Hristos: Sprijinește pe frații tăi. Iată, aici e timpul și locul, spre a-ți deprinde drepturile, ajută-ne fiindcă ți-a dat Dumnezeu putere spre aceasta, căci deaceea ești principele nostru, al tuturor.“³⁾)

Ba chiar și dintre neuniți mulți au recunoscut și recunosc primatul papal. Așa spre es:

Foțiu recunoaște primatul lui Petru când îl numește pre el „principele apostolilor“⁴⁾) „corifeul apostolilor,

¹⁾ „vestri sumus, vobisque obedientes cum omnibus nobis commissis, et sumus. et esse semper volumus.“

Epist. Athanasii et episcoporum Aegyptiorum ad Marcum papam. (Migne, Patr. gr. tom. XXVIII pag. 1445.)

²⁾ Sobornik, in fol. Moseva. 1804. Vezi la viața sântului Teodor Studitul în 11 novembre. (Această carte este o colecțiune de a vorbirilor și a epistolelor sântilor Părinți, și e folosită officios de biserica rusească.)

³⁾ Op. cit. la epistolele s. Teodor Studitul. Cartea II. epist. II.

⁴⁾ Qu. 97 (al. 260 vel 251) ad Amphiloeh. Cf. Roskovány, Romanus pontifex (Nitriae, 1867), tom. I. pag. 321.

caruia s'au concretizat chieile și întrările porților cerești“,¹⁾ care a luat asupra sa „grija lumii întregi“. ²⁾

Teofilact arhiepiscopul Bulgariei, care deși în mai multe lucruri acuză pre latini, totuși primatul lui Petru îl recunoaște, căci zice: „Hristos a concretizat lui Petru presidenta preste toți credincioșii.“ — „Petru a primit Scaunul lumii întregi.“ — „Lui Petru i-s'a concretizat biserica ce trebuie instruată în credință.“ — „Întălesul elar a acesteia (întărește pe frații tăi) este acesta: fiindcă pe tine te am de principe al învățăceilor, după ce lăpădându-te de mine vei fi plâns și vei fi făcut penitență, întărește pe ceilalți; căci așa ți-se cade ție. care ești după mine peatra și temelial bisericii.“ ³⁾

Nil Cabasila arhiepiscopul Tesaloniceii, care la neuniți se bucură de mare vază, recunoaște primatul papal (numai atâta nu vrea să recunoască cumcă definițiunile papei „in rebus fidei“ și fără de aprobarea conciliului ecumenic ar avea valoare și ar fi infalibile). Iată cum se exprimă: „Niciodată nu ne disputăm despre primat cu biserica romană, nici despre locul al doilea a bisericii Constantinopolitane nu tractăm acum. Până când papa păzește ordinea și stă pre lângă adevăr, nu e delăturat dela principatul propriu și întâiu și este capul

¹⁾ Lib. I. Epistolar. ep. 8. ad Michaelem Bulg. Princ. (Migne, Patr. gr. t. 53 pag. 321): „Petrus apostolorum coryphaeus, cui elaves et ingressus portarum coelestium conceduntur.

²⁾ „universalem totius mundi curam“ Quaest. 97 (al. 260 vel. 251) ad Amphiloeh. Cf. Roskovány, Romanus pontifex, loco citato. Și Pitzipios, Die orientalische Kirche (1865). pag. 137.

³⁾ Comment. în Ioan. et Luc. (Argumentele scoase din scrierile lui Teofilact le-a tratat mai pre larg Bern. de Rubeis [în dis. de Theophilaeti scriptis et gestis].)

Cf. Roskovány, op. cit. tom. I pag. 641.

bisericii. și pontifice suprem, și succesorul lui Petru și a celorlalți apostoli și toți trebuie să asculte de el.“¹⁾

Dar sunt și în zilele noastre neuniți, cari recunosc primatul papal.

Așa Iustin Maurice, care, spre a ștudia biserica rusească, timp de cinci ani a petrecut în Rusia (și rezultatele observațiilor sale le-a dat în publicitate în anul 1846)²⁾ spune între altele, că un învățat rus, eșind odată din biserică, unde a ascultat s. liturgie, astfel s'a adresat către el: „Pre noi așa ne învață că biserica grecească deaceea s'a despărțit de biserica apusană, fiindcă papa a voit să fie capul tuturor bisericilor. Și iată în liturgia, care chiar acum am ascultat-o, așa se zice, că Petru este temelia bisericii, peatra credinții, purtătorul cheilor împărăției ceriurilor, întâi între apostoli pre scaun șezător, mai întâi decât toți apostolii, temelia neclătita a dogmelor, căruia însuși Creatorul a toate i-adat cheiele divine, puterea de a deslega și a lega, pre el alegându-l de păstor pentru pașterea oilor, aleșilor, mieilor.“³⁾ Dealtcum nu am observat-o aceasta astăzi mai întâi. În imnurile ce se îndatinează a se cânta în ritul nostru, cu grămada sunt datele, cari lămurit dovedesc, că biserica noastră a recunoscut și recunoaște și acum supremația sfântului scaun roman;

1) „Neque unquam cum Romana Ecclesia de Primatu contendimus, neque de secundo loco Ecclesiae C. Pitanae nunc agimus. Quamdiu papa ordinem servat, et cum veritate stat, a primo et proprio principatu non removetur, et caput est Ecclesiae, et summus pontifex, et Petri reliquorumque apostolorum successor, omnesque ei obedire oportet.“ Nilus Cabasilas, De primatu Papae, 1340.

Cf. Roskovány, op. cit. t. I. pag. 661.

2) Cf. foaia „Religio“. Pest. 1854, semestrul I nr. 56, articolul: „Note despre starea bisericii rusești.“

3) Vezi toate aceste atribute a lui Petra în Mineiu la 16 Ianuarie.

1325

în sărbătoarea sfântului Clemente,¹⁾ Silvestru,²⁾ Leo,³⁾ și a altor mari papi, a căror cult l-am păstrat, pre acești sfinți noi îi numim: primate al episcopilor, podoaba scaunului apostolic, cap divin a sfinților părinți, capul dreptredincioasei biserici a lui Hristos etc.“

Iar canonistul *Mariu Theodorian* scrutând istoria canoanelor bisericii orientale „sine ira et studio“, a ajuns la concluzia că „este . . . nediscutat, că în veacul IV-lea nimeni în Biserică nu contesta, că primul episcop creștin este episcopul Romei“. ⁴⁾

În fine sunt între neuniții de astăzi și de aceia, cari nu mai văd nici o deosebire de credință între biserica orientală și apusană. Așa profesorul rus *Nicolau Glubokovskij* mărturisește că desbinarea bisericilor nu a avut și nu are nici o bază dogmatică, ci s'a născut numai din patimi omenești ⁵⁾; iar *Vladimir Solovieff*, profesorul dela universitatea din Moscva în amândouă bisericile vede ortodoxie, precum am văzut mai sus. ⁷⁾

Ce urmează din aceste?

Aceea, că dogma primatului papal nu poate fi considerată ca piedecă a unirii bisericilor.

* * *

Nu poate fi însă considerată ca piedecă în calea unirii nici dogma despre purgator, cu atât mai vârtos, că această dogmă încă au recunoscut-o totdeauna Părinții bisericii orientale.

¹⁾ Vezi în Mineiu la 24 Novembre.

²⁾ Vezi în Mineiu la 2 Ianuarie.

³⁾ Vezi tot acolo la 18 Februarie.

⁴⁾ *Mariu Theodorian*, *Dreptul canonic oriental* (1907), I. 128.

⁵⁾ Vezi foaia rusească „Strannik“ din 1904 nr. 1. Cf. și „*Slavorum litterae theologicae*“ Pragae. 1905, I. pag. 33.

⁶⁾ Vezi foaia „Rassegna Italiana“ 1887, Ianuarie.

Aşa s. *Vasiliu Marele*,¹⁾ *Eusebiu Emisenul*,²⁾ *Eumeniu*,³⁾ *Teodoret*,⁴⁾ *Gregoriu Nazianzenul*,⁵⁾ *Gregoriu Nissenul*,⁶⁾ etc.

Purgatoriul⁷⁾ latinilor ei îl numesc „purgator“ (Teodoret), „cuptor de foc“ (Eumeniu), „cuptoriul focului curăţitor“ (Gregoriu Nissenul), „focul curăţitor“ (Vasiliu, Gregoriu Nissenul), „râu de foc“ (Eusebiu Emisenul), „foc“ (Gregoriu Nazianzenul), etc.

Dintre părinţii sus amintiţi ne mărginim a cita aici pe *S. Gregoriu Nissenul*, care în vorbirea ce a ţinut-o despre cei morţi, aşa zice: „Din care cauză, ca naturei omenesti să-i rămână demnitatea voinţei libere, dar ca totodată să fie depărtat şi răul, înţelepciunea divină a escugetat modul acela, ca să lase pre om în acele lucruri, pre cari însuşi şi-le-a ales, ca astfel gustând relele, pre cari le-a poftit, şi învăţând din esperinţă, cari lucruri cu ce le-a schimbat, din nou să se aprindă de acel dor, ca depunând sarcina păcatelor şi turburărilor, cari sunt contrare minţii, şi curăţându-se sau în viaţa prezentă prin rugăciuni şi nizuinte spre cele înţelepte, sau *după moarte*

1) In *Isaiae* cap. 9 v. 18.

2) *Hom. 3* de *Epiphania*.

3) In *ep. I ad Cor.*

4) In *ep. I ad Cor. 3.*

5) *Carminum lib. II, sect. 1, carm. LXXV, v. 4.* (Migne, *Patr. gr. tom. XXXVII, col. 1423.*)

6) *De anima et resurrectione.* (Migne, *Patr. gr. tom. XLVI, col. 99.*) *De infantibus qui praemature abripiuntur.* (Ibidem *col. 167.*) *De mortuis.* (Ibidem *col. 524, 525.*)

7) Numai atâta e dogmă că există *locul* purgatoriului, şi că acolo sunt suferinţe, dar că ce fel de suferinţe sunt acele, foc, ori altceva, aceea nu e dogmă; deci nu e absolut de lipsă să numim purgatorul *foc curăţitor* (cum îl numesc şi o parte mare a părinţilor orientali) ei e destul dacă-l numim *loc curăţitor*. Terminul latin *purgator* foarte corect exprimă lucrul.

prin cuptoriul focului curățitor, să se reîntoarcă la vechea fericire “¹⁾

S. *Vasilie Marele* zice: „După ce dară am descoperit păcatul prin mărturisire, uscând planta am făcut-o potrivită, ca să o conzume focul curățitor.“²⁾

Teodoret zice: „Credem în acest foc, în *Purgator*, unde se curăță sufletele, ca aurul în cuptor.“³⁾

Apoi e știut că însași biserica neunită crede în existența purgatoriului, și această credință și-o manifestează atât în teorie cât și în pracsă.

În pracsă recunoaște dogma prin aceea, că se roagă pentru sufletele celor morți, ca Dumnezeu pre acelea să le deslege de păcate, să le scape de durere, întristare, suspinare, îutunerec, temniță, chinuri, etc., precum se poate vedea aceasta din rugăciunile pentru sufletele celor morți, în *Euchologiu*.

¹⁾ „Ὡς ἂν οὖν καὶ ἡ ἐξουσία μένοι τῇ φύσει, καὶ τὸ κακὸν ἀπογένοιτο, ταύτην εὖρεν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, τὸ εἶσαι τὸν ἄνθρωπον ἐν οἷς ἐβουλήθη γενέσθαι, ἵνα γενσάμενος τῶν κακῶν, ὧν ἐπιθύμησεν, καὶ τῇ πείρᾳ μαθῶν, οἷα ἀνθ' οἴων ἠλλάξειτο, παλινδρομήσῃ διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐξουσίως πρὸς τὴν πρώτην μακαριότητα, ἅπαν τὸ ἐμπαθές τε καὶ ἄλογον, ὥσπερ τι ἄχθος ἀποσκευάσας τῆς φύσεως, ἥτοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν, διὰ προσευχῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἐκκαθαρθεῖς, ἢ μετὰ τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν, διὰ τῆς τοῦ καθαρῶν πρὸς χωνείας. De mortuis. (Migne, Patr. gr. tom. XLVI, col. 524, B.)

²⁾ „Si ergo nudaverimus peccatum per confessionem, fecimus ipsum aridum gramen dignum quod a purgatorio igne consumatur.“

In illud *Isaiae* (c. 9): Ut aridum gramen comedetur ab igne, et comburetur in densitatibus silvae (Migne, *Theologiae cursus completus* tom. V, col. 426.)

³⁾ „Ignem hunc, credimus Purgatorium, in quo purgantur animae, tanquam aurum in fornace.“

In exp. verborum 1. Pauli ex ep. I ad Cor. 3: Salvus erit, sic tamen quasi per ignem. (Migne, *Theologiae cursus completus*, tom. V, col. 438.)

Dar și în teorie recunoaște biserica neunită existența purgatoriului, deși se ferește a-l numi acest loc cu numele de „purgator“, ei mai bucuos îl numește „iad“, „o parte a iadului“, de unde e cu putința a scăpa. Biserica neunită a primit drept dogme ale bisericii orientale adevărurile cuprinse în „*Mărturisirea ortodoxă*“ a lui *Petru Movilă*, în care se învață apriat, că ce e drept numai doue locuri sunt dincolo de mormânt, iadul și raiul, dar o parte din sufletele ajunse în iad se pot scăpa din legăturile iadului prin liturgii, rugăciuni și fapte bune a celor vii.¹⁾

Tot această credință o espune mai clar *ieromonachul Grigorie*, a cărui scrieri încă le-a primit, și le-a aprobat ca ortodoxe biserica orientală. El așa zice:

„Biserica orientală ține și crede, că sunt trei feliori de suflete, cari se despart de trup, dar cu toate aceste nu sunt trei locuri. Acele suflete, cari au păcătuit în această lume, și au făcut la finea vieții penitență, dar mai înainte nu au împlinit canonul împus, merg la iad, de unde prin îndurarea lui Dumnezeu, și prin rugăciunile ce le face biserica, și prin elemosine și liturgii, pre cari le ofer pentru acele suflete cei vii, se mântuesc de iad . . . dar să nu ți-să pară a fi contrazicere în ceea ce am zis, că merg la iad cei osândiți, și că cei ce au nădejde, se mântuesc, căci sfânta Scriptură ne învață, că ce e drept numai un singur loc este, dar are multe, feliurite pedepse și despărțăminte, atât a păcătoșilor, cât

1) „βέβαια πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἁμαρτολοὺς ἐλευθερώνονται ἀπο τῶν δεσμῶν τοῦ ἄδου . . . ἀλλὰ μὲ τὰς εὐποιῶς τῶν ζώντων, καὶ προσευχὰς ὑπὲρ αὐτῶν τῆς ἐκκλησίας“ etc.

Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς. Vezi întrebarea 64.

Cf. Emanuel a Schelstrate, *Acta orientalis Ecclesiae. Romae*, 1739, pag. 473.

și a celor drepti, amăsurat învățaturii lui Hristos, care zice: multe despărțăminte sunt în casa Tatălui meu. Și nu a zis: multe despărțăminte sunt în casele Tatălui meu, ci numai de o singură casă a vorbit.“¹⁾

Și acum spuneti-ne fraților neuniți, ce deosebire este între credința noastră și a voastră? Doar' și voi credeți în existența purgatorului! (Că nu voiți să-l numiți purgator, ci iad, ori despărțământ al iadului, aceea nu atinge esența lucrului.)

Așa dară nici dogma despre purgator nu poate fi considerată de piedecă a unirii bisericilor.

* * *

Dar totuși, zic unii, mai este încă o piedecă a unirii, mai este o deosebire dogmatică: dogmă latinilor despre purcederea Spiritului sfânt, deoarece biserica orientală „învață că Spiritul sfânt purcede numai dela Tatăl“,²⁾ precând latinii susțin, că Spiritul sfânt purcede „și dela Fiul“.

Din cele următoare însă se va putea convinge oricine, cât de nebazată este și obiecțiunea aceasta, căci doară credința în „Filioque“ au crezut-o și vestit-o și părinții bisericii orientale.

Fiind însă chestia „Filioque“ poate cea mai serioasă dintre toate punctele controversate, ne-am propus să o tractăm mai pe larg.

Să trecem dară la obiect.

¹⁾ Γρηγορίου Ιερομονάχου: Ἐρωτήσεις. Vezi întrebarea 2.

Cf. Emmanuel a Schelstrate, op. cit. pag. 383.

²⁾ „Διδάσκει πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς.“

Ὁρθοδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως. Partea I. întrebarea 71

Cf. Emmanuel a Schelstrate, op. cit. pag. 481.

Credința în doctrina „Filioque“ a existat totdeauna. Vestitorii ei au fost cei mai mari Părinți ai bisericii. Ba credința aceasta o vedem depusă nu numai în scrierile sfinților Părinți, ci chiar și în sinoade¹⁾ și în simboale de credință.²⁾ Despre adevărul ei nici nu se îndoia nimeni.

A sosit însă veacul IX-lea, când patriarhul *Foțiu*, curat din patimi omenеști, a rupt biserica orientală de cea apusană. Dar ca să-și motiveze fapta, ea să-i atribue oarecare bază dogmatică, a acuzat pe latini, că ar fi introdus novațiuni în biserică, cu deosebire prin adaugarea particulei „Filioque“ la simbolul Niceno-Constantinopolitan, deși prin sinodul III-lea ecumenic s'ar fi oprit aceasta. Patriarhul *Mihail Cerulariu* a reînویت acuza în contra latinilor, iar biserica neunită o susține până astăzi această acuză, deși au fost în decursul timpului și dintre neuniți unii, ca *Ciril Lucaris* cari susțineau că pentru „Filioque“ nu merită a se face ceartă.³⁾

În ce privește combaterea lui „Filioque“ o parte a neuniților o combate numai întru cât este adaugere la simbol, iar o altă parte îi combate ortodoxia, adevă în-sași doctrina ca atare. Să vedem mai întâi pe cei de întâi.

¹⁾ În răsărit, înainte de schismă, implicite să cuprindă doctrina „Filioque“ (prin aprobarea epistolelor sfântului *Ciril*, și prin condamnarea lui *Teodoret*, care profesa credința contrară cu a lui *Ciril*) în actele sinoadelor ecumenice III, IV, V, VI; iar explicite în sinodul din *Selencia Mesopotamiei*, ținut la anul 410. Iar în apus, tot înainte de schismă, explicite în sinodul I *Toletan* (400), III *Toletan* (589), IV *Toletan* (633); în sinodul *Forojuliens* (791), *Francfurtens* (794), *Aquisgranens* (809).

²⁾ În răsărit în simbolul *Atanasian*, iar în apus pe lângă cel *Atanasian* și în cel *Niceno-Constantinopolitan*.

³⁾ *Smotris us ap. Regenvolscium, Systema slavonicum, p. 474.*

Spun anume, că abstrăgând cu totul dela aceea, că ortodoxă e doctrina „Filioque“, ori nu, biserica catolică nu a avut drept să facă adaugere la simbol, căci sinodul III-lea ecumenic în can. VII-lea a decretat: „Nu-i iertat nimenui să conscrie sau să compună altă credință, afară de cea definită de sfinții Părinți âdunați în cetatea Niceei“¹⁾

Răspund: Sinodul a oprit a se compune *altă credință*, credință *contrară* celei din simbolul Niceno-Constantinopolitan, ori a adauge la simbol ceva ce nu ar fi conform credinței ortodoxe. Opreliștea sinodului așadara s'a referit la *sens* iar nu la *cuvânt*.

Și cumcă de fapt, în acest înțales a adus sinodul decretul de mai sus, se vede din următoarele:

a) Anza, pentru care a adus sinodul decretul de mai sus, au dat'o ereticii. Aceasta ne-o spune însuși Pidalionul: „Cauza, pentru-ce i-a anatemizat sinodul pe cei ce ar compune alt simbol de credință este aceasta: sfântul²⁾ *Marcu Efezinul* în ședința V-a a sinodului din Florența zice, că ereticii peste 30 de simboale au compns în contra particulei „*ὁμοούσιος*“ (de o ființă). De a căror

¹⁾ „Ἐτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προσφέρειν ἢ γοῦν συγγράφειν ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὀρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ Νικαίων συναχθέντων πόλει.“

Syn. III. can. VII.

²⁾ E curios că biserica neunită înșiră pe Marcu Efezinul întra sfinți. Asemenea soarte l'a ajuns și pe Foțiu pe care patriarhul Constantinopolitan Antim (în enciclica sa din luna August a anului 1895) încă îl înșiră între sfinți, (vezi cap. V-al enciclicei) deși din însuși Pidalionul (p. 197, 206, 207) se vede, că suirea pe tron a lui Foțiu a fost ilegală, și înșiși istoriografii greci neuniți ca Manasses, Efraim, Nicefor Gregoras, Vafides, etc. îl numesc pe Foțiu om astut și doritor după mărire deșartă.

ocaziune folosindu-se și-a compus și împliul Nestoriu simbolul său.¹⁾

b) Intențiunea sinodului se vede și din purtarea lui *Ciril*, a patriarhului din Alexandria, care, ca fost președinte al susnumitului sinod, mai chemat era decât ori-cine altul, să interpreteze înțelesul decretului susnumit și intențiunea sinodului. Anume în conciliul din Efez *Ioan Antiochenul* a profesat un simbol eretic de credință; după finirea sinodului însă s'a îndreptat, și retrăgându-și erorile, în semn de unire în credință, a trimis patriarhului *Ciril* un simbol de credință, care conținea simbolul Niceno-Constantinopolitan cu multe adaugeri; îi serie totodată lui *Ciril*, că credința aceea a sa, cuprinsă în simbolul trimis, nu e *altă credință*, nu e *credință contrară* celei din simbolul Niceno-Constantinopolitan, ci e unul și acelaș simbol esplicat mai pe larg. Și ce face la aceste patriarhul *Ciril*? Il laudă pe *Ioan*, și îi primește simbolul.

c) Inșiși sfinții *Părinți* recunosc că simbolul Nicean nu este complet, mai ales în doctrina despre *Spiritul sfânt*, și chiar deaceea țin de lipsă a adauge la simbol ici-colo esplicări; după-cum zice sfântul *Gregoriu Nazianzenul*: „Noi nicicând nu am preferit, și nu putem preferi nimica credinței definite în *Nicea* de sfinții *Părinți* adunați acolo pentru nimicirea ereziei *Ariane*; ei, cu ajutoriul lui *Dumnezeu* suntem și vom rămânea de aceeași credință: *espli-*

1) „*Ἡ αἰτία, ὅπου ἡ Σύνοδος ἀνεθεμάτισεν ἐκείνους, ὅπου ἤθελαν συνθέσασιν ἄλλο πίστεως σύμβολον, εἶναι αὕτη. Ὁ ἅγιος Μάρκος ὁ Ἐφέσου ἐν τῇ ἐ' πράξει τῆς ἐν Φλωρεντίας Συνόδου λέγει, ὅτι ὑπὲρ τὰ τριακοντὰ σύμβολα νά ἐσύνθεσαν κατὰ τοῦ ὁμοουσίου οἱ αἰρετικοί. Ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ὁ δυνασσεβῆς Νεστόριος λαβὼν τὴν ἀφορμὴν ἐσυνθέσεν ἐδικόν τον σύμβολον.*“

Πηδάλιον, Ἀθήναις, 1841, editia doaua, pag. 97, nota. 1.

când însă ceea ce mai puțin deplin s'a definit de cătră aceia despre Spiritul sfânt (deaceea, fiindcă atunci încă nu era această chestie excitată și agitată).¹⁾ „Filioque“ încă se poate privi numai ca o esplicare la simbol. Biserica catolică face ceea ce au făcut și sfinții Părinți „esplicând ceea ce mai puțin deplin s'a definit (în conciliul Nicean; de sfinții Părinți) despre Spiritul sfânt.“ Deci cel ce atacă biserica catolică, atacă și pe sfinții Părinți.²⁾

d) La aceste mai putem aminti încă un caz, care ce e drept nu se refereste la adaugerea lui „Filioque“ la simbol, ci la ilustrarea senzului decretului susamintitului sinod.

Când a trimis papa Leo în Răsărit epistola sa dogmatică în contra ereziei lui Eutiches, unii s'au opus primirii ei, provocându-se chiar la decretul susamintitului sinod Efezan. Dar sinodul a luat în apărare epistola papei Leo și a primit-o ca pe un depozit dogmatic.

Prin această purtare a arătat dară sinodul acesta de Calcedon, că decretul, opreliștea susamintitului sinod Efezan nu trebuie înțales „ad litteram“, ci „ad sensum.“

¹⁾ „*Ἡμεῖς τῆς κατὰ Νικαίαν πίστεως, τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, οὐδὲν οὔτε προετιμήσαμεν πάποτε, οὔτε προτιμᾶν δυνάμεθα, ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμεθα, προσδιαρροῦντες τὸ ἑλληπῶς εἰρημένον ἐκείνοις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (διὰ τὸ μεδὲ κεινηθῆαι τηρικᾶτα τοῦτο τὸ ζήτημα).*“ Epistola II. ad Cledonium. (Migne, Patr. gr. tom. XXXVII, col. 193.

²⁾ E de însămnat că nu e dogmă, că „Filioque“ trebuie adaus la simbol (deaceea orientalii nici nu-s obligați să-l adauge); deci, după-ce biserica catolică prin adaugerea lui „Filioque“, (nefăcând proprie alt-ceva decât esplicând simbolul), urmează purtarea sfinților Părinți (cari încă au aflat de lipsă să adaugă esplicări la simbol) frații neuniți (abstrăgând dela aceea că „Filioque“ este ortodox sau nu), numai singur pentru că se face adaugerea lui „Filioque“ la simbol, nu ar avea drept să atace pe latini.

Deci însași adaugerea lui „Filioque“ la simbol nu se poate privi ca o „peatră a scandalului“ între cele doue biserici.

Spre a dovedi, că doctrina „Filioque“ nu este ortodoxă, se provoacă frații neuniți la împrejurarea că cuvântul „Filioque“ nu se cuprinde nicăiri în sfânta Scriptură („ad litteram“). Răspund : Nici cuvântul „ὁμοούσιος“ nici „Θεοτόκος“ nu se află nicăiri în sfânta Scriptură, și cu toate aceste sfinții Părinți și cu ei și biserica neunită le crede ca dogme. Deci frații neuniți siugur din motivul amintit nu au drept să atace pe „Filioque.“

Se mai provoacă frații neuniți în contra ortodoxiei lui „Filioque“ și la aceea, că în simbolul Niceno-Constantinopolitan se zice : „carele purcede dela Tatăl,¹⁾ nefăcându-se nici o amintire de Fiul ; de aici ei deduc, că prin urmare Spiritul sfânt „purcede *numai* dela Tatăl²⁾ fără de a lua aminte, că din nici un monument al bisericii orientale din cele 9 veacuri nu pot dovedi cuvântul adaus „numai,“ pe când noi sute de dovezi avem pentru „Filioque,“ și încă din cei mai mari Părinți ai bisericii orientale.

Părinții de aceea au făcut amintire numai de Tatăl, pentrucă numai despre aceea era disputa, că oare purcede Spiritul sfânt dela Tatăl, ori nu. Despre purcederea Spiritului sfânt dela Fiul nu se îndoia nimeni, de aceea nici nu a fost de lipsă să se facă amintire și despre aceasta în simbol.³⁾ *Eunomiu*, în contra căruia s'a pus

1) „τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον.“

2) „Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς.“ Cf. Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως. Partea I la întrebarea 71.

3) Și apoi să se știe și aceea, că :

a) datina sinoadelor era, ca numai aceea, și numai atâta să definească, ce și cât era absolut de lipsă în contra, și pentru combaterea ereticilor ;

în simbol că Spiritul sfânt „purcede dela Tatăl,” încă recunoștea purcederea Spiritului sfânt dela Fiul, numai aceea nu voia să recunoască, că și dela Tatăl ar purcede. Deci fiind că *Eunomiu* numai procesiunea dela Tatăl o nega, pe dreptul au zis Părinții așa: carele purcede dela Tatăl. Dar însași formula aceasta dovedește adevărul doctrinei „Filioque,” fiindcă, dacă credința Părinților ar fi fost aceea, că Spiritul sfânt „purcede numai dela Tatăl,” atunci la tot cazul așa s'ar fi exprimat și în simbol, căci doară logica pretinde așa, ca spre a-l combate de tot pe *Eunomiu*, care zicea că Spiritul sfânt „purcede numai dela Fiul,” Părinții să zică: „carele purcede numai dela Tatăl.”

Cumcă însă Părinții nu au eschis doctrina „Filioque,” se vede și din însuș *sinodul I ecumenic*. În acest sinod se zice, că Spiritul sfânt purcede dela Tatăl, dar este propriu Fiului, din care curge.¹⁾ Prin aceste cuvinte sinodul

b) Inșiși sfinții Părinți recunosc că simbolul Niceno-Constantinopolitan mai ales în ce privește doctrina despre Spiritul sfânt, nu e complet;

c) nu „Filioque” este singurul adevăr, ci sunt o mulțime de adevăruri cari nu să amintesc în simbol și totuși le credem și le ținem de dogme (pentru-că se cuprind în alte izvoare de credință). Chiar așa și „Filioque” încă nu se amintește în simbolul Niceno-Constantinopolitan, dar îl ținem cu toate aceste de dogmă, pentru-că se cuprind în alte monumente de credință.

¹⁾ Spiritum S. ex Patre procedere, proprium autem eum esse Filii, et ab eo scaturire.

Cf. Peichich, *Concordia orthodoxorum Patrum orientalium et occidentalium*. Tyrnaviae, 1730, pag 27.

De sine se înțelege, că Spiritul sfânt este și al Tatălui nu numai al Fiului, precum se vede aceasta din sfânta Scriptură și din sfinții Părinți, și precum cântă și biserica orientală în Dumineca Rusaliilor la Utrenie: „Să șadeți în Ierusalim: iară Eu pe alt Mângăitor precum sunt Eu, pe *Spiritul Meu și al Tatălui* voi trimite, întru carele vă veți întări.”

mărturisește doctrina „Filioque,” fiindcă cuvântul „curge” în procesiunile divine are și înțelesul de „a purcede,” precum se vede aceasta din scrierile Părinților orientali, cari folosec des cuvântul „a curge” în înțelesul de „a purcede.” Ca exemplu cităm numai pe s. *Ciril*. Aceasta în epistola îndreptată către Nestoriu, (în epistola care se începe cu cuvintele: Deoarece Mântuitorul nostru limpede zice: Cel ce iubește pe Tată au pe Mamă mai mult de cât pe mine) zice: „Totuși nu este (Spiritul) străin de el (de Fiul), căci se numește Spirit al adevărului, iar adevărul Hristos este, și *dela el curge, ca și dela Dumnezeu și Tatăl.*”¹⁾ Acelaș s. *Ciril* explicând simbolul așa se exprimă: „In tractatul despre Hristos preafericirii Părinți fac amintire despre Spiritul sfânt; căci ziceau, că cred in el, precum și în Tatăl și Fiul, fiindcă este de o ființă cu aceia, și *curge, adeca purcede* ca din izvor din Dumnezeu și Tatăl.”²⁾

Așadară cuvântul „a curge,” se ia și în înțelesul de „a purcede.”

Deci sinodul I ecumenic nu a eschis doctrina „Filioque.”

¹⁾ „Non tamen ab eo alienus est, nam Spiritus veritatis nominatur; et Christus est veritas, et ab eo profluit, quemadmodum utique a Deo et Patre.” *Epist ad Nestorium*.

Cf. Peichich, op. cit. pag. 28. Mai departe Migne, *Theologiae cursus completus*, tom. VIII. col. 634 precum și Pitzipios, *Die Orientalische Kirche* (1865) pag. 77.

²⁾ „De Christo tractatu beatissimi Patres de Spiritu S. mentionem faciunt; nam credere in eum dixerunt, quemadmodum sane in Patrem et Filium, quia consubstantialis eis est et profluit sane, id est, procedit velut a fonte ex Deo, et Patre.” (*Expositio divi Symboli*).

Cf. Peichich, op. cit. pag. 28.

Se mai provoacă frații noștri neuniți în contra doctrinei Filioque la papa *Leo III-lea* și la sinodul ținut de acesta la anul 809.

Așa de es „*Mărturisirea ortodoxă*“ zice: „Contra acelora, cari au adaus „Filioque“ s'a sculat nu numai biserica ortodoxă catolică orientală, ei chiar și biserica apusană romană, despre ceea ce pot servi ca dovadă două table de argint, pe cari a fost scris sfântul simbol grecește și latinește, fără adaugerea acestei particule: Filioque. Cari table la porunca pontificelui roman *Leo III-lea* au fost afișate în anul 809 în basilica sfântului Petru, precum zice Baroniū“ etc.¹⁾

Tot la acest fapt se provoacă și fostul patriarh Constantinopolitan, *Antim*, în o enciclică a sa din anul 1895.²⁾

Dar înzădar, căci papa Leo nu doctrinei s'a opus, ei adaugerii ei la simbol, pentru-că nu afla potrivit timpul să se facă și în biserica romană adaugerea „Filioque“ la simbo^l. Cazul acesta e cam analog cu acela, pe care îl amintește *Pidalionul* cu privire la particula „*ὁμοούσιος*“ din simbolul Niceno-Constantinopolitan: „E de însămnat, că vorba *de o ființă* deja înainte de sinodul I era la cei pii în folosință; dar când, după-cum spune s. *Hilariu*, au început a se folosi de ea Sabelianii și învățaceii lui *Paul Samosateanul*, spre a nega Trinitatea persoanelor divine, adunându-se în anul 272 în contra lui Paul 180 Părinți la Antiohia, au lăpădat acest cuvânt: numai cu privire la nume (căci atât cu privire la sens, cât și cu privire la nume îl mărturiseau), ca să nu dee anză ereticilor. Iară sinodul din Nicea, care după demnitate este

¹⁾ „*Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως.*“ La întrebarea 71. Cf. Emmanuel a Schelstrate, op. cit. pag. 483.

²⁾ Vezi enciclica sa din luna August al anului 1895, cap. VII.

ecumenic, a hotărât să se proclame acela *nu numai cu privire la sens ci și cu privire la nume.*"¹⁾

Chiar așa putem vorbi și în chestia „Filioque“. Adaugerea lui „Filioque“ la simbol era în uz la cei pii deja cu mult înaintea lui *Leo* (putem merge înapoi pânuă la conciliul I Toletan din anul 400) atât cu privire la sens cât și cu privire la nume. Papa *Leo III-lea* deși cu privire la sens (ca doctrină) credea doctrina „Filioque“, nu ținea însă de potrivit timpul, împrejurările, să se adugă la simbol, să se mărturisească și cu privire la nume. Și cumcă papa *Leo III-lea* de fapt mărturisea doctrina „Filioque“ „quoad sensum“ ca doctrină ortodoxă, se vede din cuvintele sale proprii; el adevărat așa se exprimă cu privire la doctrina „Filioque“ : „Așa simțete, așa țin, așa ca auctorii aceștia și ca auctoritățile sfintei Scripturi. O apăr, dacă cineva ar vrea să creadă sau să învețe altcum cu privire la acest lucru, și pe cel ce crede contrariul, dacă nu se îndreaptă și dacă nu vrea să creadă așa, îl lapăd cu totul.“²⁾

Iar cu privire la adaugerea lui „Filioque“ la simbol așa zice : Oare toate tainele de acest fel de credință, cari nu se cuprind în simbol și fără de cari nimeni . . .

1) „Σημείωσαι, ὅτι ἡ λέξις Ὁμοούσιον καὶ πρὸ τῆς α' Συνόδου ἦτον ἐν χρήσει εἰς τοὺς ἐδσεβεῖς, ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν θεῖον Πάτριον οἱ Σαβελλιανοὶ καὶ οἱ περὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον ἐμεταχειρίσθησαν ταύτην διὰ τὰ ἀναιρέσουσαν τὴν Τριάδα τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, διὰ τοῦτο οἱ κατὰ Παύλου συνεχθόντες ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς Πατέρες ἐν ἔτει 272 τὴν φωνὴν ταύτην ἀπέβαλον· κατὰ τὸ ὄνομα μόνον (ἀγκυλὰ καὶ κατὰ τὸ νόημα, καὶ τὸ σημαϊνόμενον ὡμολόγησαν αὐτήν), διὰ τὰ μὴν δώσουσαν λαβὴν εἰς τοὺς αἰρετικούς. . . Ἡ δὲ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένη οὔσα διὰ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς οὐ μόνον κατὰ τὸ νόημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα ὥρισε τὰ κλητέια.“ (Vezī: Δοσίθ. pag. 1031 al opului său Δωδεκαβιβλ.) Πηδάλιον nota 2 în precu-vântarea la sinodul I ecumenic, pag. 67.

2) Hergenroether, Photius, I. 699, 700, III. c. 10.

nu poate fi catolic, trebuie înșirate la simbol și adause, pentru captul celor mai nepricepători, după voia unuia ori altuia ?¹⁾ Din aceste reiasă dară, că papa *Leo* nu pentru aceea nu a voit să adaugă la simbol pe „Filioque“ că s'ar fi îndoit despre ortodoxia doctrinei, ci din alte motive.

Se mai provoacă frații neuniți în contra doctrinei „Filioque“ la împrejurarea, că Părinții orientali nu zic ea și latinii, că Spiritul sfânt purcede „dela (din) Tatăl și dela (din) Fiul“ ci „dela (din) Tatăl prin Fiul.“

Așa

S. Gregoriu Nissenul în vorbirea sa către *Ablabiu* zice : „*Unul (Fiul) este imediat din primul (Tatăl), iară celalalt (Spiritul sfânt) este prin cel ce este imediat din primul.*“²⁾

S. Ioan Damascenul zice : Iar Spiritul sfânt
din Tatăl prin Fiul purcede.“³⁾

S. Ciril zice către *Hermeas* : „*Vei adauge pe Spiritul sfânt, care după natură curge din Tatăl prin Fiul.*“⁴⁾

Tarasiu, patriarhul Constantinopolitan zice : „*Și în Spiritul sfânt, care din Tatăl prin Fiul purcede.*“⁵⁾

1) Ibidem.

2) „*Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου.*“ *Quod non sint tres Dii, ad Ablabium.* (Migne, Patr. gr. t. XLV, col. 133 C.)

3) „*Spiritus vero Sanctus . . . ex Patre per Filium procedit.*“ *L. I. de fide orthodoxa c. 13.*

Cf. Peichich, op. cit. pag. 38. Și Migne, *Theologiae cursus completus*, tom. V. col. 415.

4) „*Sanctum Spiritum addes, qui ex Patre per Filium naturaliter profluit.*“ *In 2do ad Hermaeam.*

Cf. Peichich, op. cit. pag. 38.

5) „*Et in Spiritum Sanctum, qui ex Patre per Filium procedit.*“ *In epistola ad Orientis Pontifices* (care se începe astfel : „*Multis et ingentibus providentiis*“ etc.).

Cf. Peichich, op. cit. pag. 48. (Cf. etiam Migne, tom. 98. epist. 5.).

Asemenea și *cărțile liturgice*.

Așa :

În Dumineca Rusaliilor la Utrenie cântă biserica orientală irmosul :

„Venind astăzi puterea adecă aceasta, Spiritul cel bun, Spiritul înțelepciunii lui Dumnezeu, Spiritul cel ce *din Tatăl* iese, și *prin Fiul* se arată nouă credincioșilor dându-se“ etc.

Tot atunci la Luminătoare : „Preasfinte Spirite, cea ce purcezi *din Tatăl* și *prin Fiul* ai venit la învățaceii cei necărturari“ etc.

În Joia din săptămâna primă după Rusalii, seara, la stichiri : „Spiritul sfânt, Dumnezeu de o ființă și împreună pe scaun șazător cu Tatăl și cu Cuvântul se cunoaște lumină preadesăvârșit, carea au strălucit din lumină, *din Tatăl* cel fără de început desăvârșit și *prin Fiul* purcede.“

Înzădar se provoacă însă frații neuniți la acest mod de exprimare a unor sfinți Părinți orientali, și a cărților bisericesti, căci aceste texte în loc de a strica ceva din valoarea doctrinei „Filioque“ o confirmă și mai tare, căci, precum vom dovedi în cele următoare, „dela Tatăl prin Fiul“ tot atâta înșamnă, cât „dela Tatăl și dela Fiul,“ adeva în textele susamintite ale Părinților și cărților bisericesti „*prin*“ (*διὰ*) este egal cu „*dela*“, „*din*“ (*ἐκ*).

Aflăm de lipsă însă să premitem, că nu numai orientalii folosesc formula „dela Tatăl prin Fiul,“ ei și unii dintre apuseni. Așa de es. *Tertulian* : „Pe Fiul nu-l deduc de alt-unde, ci din substanța Tatălui . . . pe Spiritul nu-l socotesc dela altcineva a fi, decât *dela Tatăl prin Fiul*.“⁶⁾

⁶⁾ „Filiūm non aliunde deduco sed de substantia Patris . . . Spiritum non aliunde puto, quam a Patre per Filiūm.

Contra Praxeam, cap. 4.

Cf. Migne, Theologiae cursus completus, t. VIII. col. 635.

Dar să trecem la obiect.

Să vedem mai întâi, ce e cauza, că unor Părinți orientali le convine mai bine să folosească forma „dela Tatăl prin Fiul.“

Cauza este următoarea :

Știm că prepozițiunile *dela*, *din*, totdeauna designează ceva principiu. Așa și în persoanele divine Dar latinii cuvântului „principiu“ îi dau un înțeles mai larg, adecă sub „principiu“ latinii înțeleg *acel ce, din care ceva purcede* fără conșiderare că oare *acel ce* este principiu primar ori nu. Pe-când la greci alt-cum stă treaba. În filozofia grecească cuvântul „principiu“ are un înțeles mai restrâns. Sub „principiu“ (*ἀρχή*) la greci se înțelegea mai mult principiul primar, care adecă nu se trage dela un alt principiu care cu un cuvânt este „ἀναρχον“; numai acesta erasocotit de adevărat *principiu* (sau *cauză*, cum îi ziceau grecii). Ceeace deci la latini se numia principiu cu principiu (pe cum este Fiul), aceea la greci nu se putea numi cu numele de principiu, amăsurat zisei lui Aristotel : „ἀρχὴ ἀρχὴν ἔχουσα οὐκ ἔστι ἀρχή.“

Iar acum aplic :

E dogmă, că Tatăl este principiu fără principiu, „ἀναρχον“, fiindcă nu purcede dela nimeni, și tot în acelaș timp este principiul Fiului ; e dogmă și aceea că Fiul nu este „ἀναρχον“ ca Tatăl, fiindcă are principiu, pe Tatăl, purcede dela Tatăl, adecă este cu principiu. Deci Părinții orientali, chiar și dacă credeau că Fiul este principiul Spiritului sfânt, dacă voiau să se lege de modul de vorbire a filozofiei grecești, pe Fiul nu-l puteau numi principiu „ἀρχή“, căci ἀρχὴ ἀρχὴν ἔχουσα, precum este Fiul (principiu cu principiu) οὐκ ἔστι ἀρχή, nu se poate numi cu numele *principiu*. Deaceea se fereau dară unii Părinți orientali de espresiunea „dela Tatăl și dela

Fiul“ ca să nu se pară (amăsurat filozofiei grecești), că Fiul încă este „ἀναρχον“, fără principiu, ca Tatăl,¹⁾ căci din aceasta ar urma dublă erezie: 1. că Fiul *nu ar precede dela nimeni*, 2. că Spiritul sfânt ar precede din Tatăl și din Fiul *ca din doue principii, nu ca dintr-unul* cum învață Părinții și conciliile ecumenice.

Deci pentru concepția filozofiei grecești se fereau unii Părinți de a zice „dela Tatăl și dela Fiul.“

Să vedem dară în cele următoare, că de fapt espresiunea „precede dela Tatăl prin Fiul“ este tot atâta, cât espresiunea „dela Tatăl și dela Fiul.“

Principiele grec *Pitzipios* cu privire la aceasta astfel se exprimă; „Cauza pentru-ce Părinții bisericii orientale în scrierile lor se folosesc mai mult de espresiunea „*διὰ τοῦ Υἱοῦ*“ prin *Fiul* este însămnătatea mare a prepozițiunii „*ἐκ*“ (din, dela). În limba greacă această prepozițiune se folosește în mod spețial pentru designarea cauzei primitive, pe când prepozițiunea „*διὰ*“ (prin) însămnă cauza organică. Căci deși și în limba greacă se poate zice „*ἐκ τοῦ δένδρου καὶ τοῦ κλάδου ὁ καρπός*“ (Poama o obținem dela arbore și dela creangă), asemenea „*ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς*“ (Lumina vine dela soare și dela rază), totuși uzul strict al limbei grecești așa pretinde, ca să zicem „*ἐκ τοῦ δένδρου διὰ τοῦ κλάδου ὁ καρπός*“ (Poama o obținem dela arbore prin creangă) „*ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς*“ (Lumina vine dela soare prin rază) etc. Deaceea au folosit cei mai mulți Părinți, (cari sau silit a serie în idioama cât se

¹⁾ Sub influința acestei filozofii grecești stă și sfântul Ioan Gură-de-aur când esplică cuvintele „Toate printr'ânsul s'au făcut“ astfel: „Iar'că a-a s'a zis: *printr'ânsul* numai din aceea cauză s'a zis așa *ca să nu cugete cineva, că Fiul este nenăscut.*“

Cf. Migne, Theologiae cursus completus, tom. V. pag. 416.

poate mai corectă a acestei limbi), cu predilecțiune prepozițiunea „ἐκ“ (dela, din), ca să designeze purcederea Spiritului sfânt dela Tatăl, ca dela cauza primitivă, și prepozițiunea „διὰ“ (prin), ca să însemne procesiunea acestuia dela Fiul“ etc.¹⁾

Dar cumcă de fapt (eschizând toată îndoiala), e tot una espresiunea „purcede dela Tatăl și dela Fiul“ cu „dela Tatăl prin Fiul“ se vede din următoarele :

S. Ciril zice: „Spiritul sfânt este și alui Dumnezeu Tatăl, dar și al Fiului. Esențialminte curge *din ambii, sau ca din Tatăl prin Fiul.*“²⁾

Așadară „din ambii“ este tot atâta cât „din Tatăl prin Fiul“.

Dar și mai clar se exprimă s. Maxim Mărturisitorul, în epistola către Mariu. El ia în apărare pre latini și spune apriat, că „*din Fiul*“ al latinilor tot atâta însemnă cât „*prin Fiul*“ al grecilor, și că latinii modul lor de vorbire l'au împrumutat atât dela Părinți latini, cât și grecești.³⁾ Tot așa se exprimă și în vorbirea către Anomiu: „(Espresiunea): *prin care* este tot atâta ca: *din care*“.⁴⁾

Și cumcă toți Părinții orientali tineau de equivalentă espresiunea latină cu cea grecească, se vede de acolo că

¹⁾ Pitzipios, Die Orientalische Kirche, Wien, 1865, pag. 141, și urm.

²⁾ „Τὸ πνεῦμα . . . ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἢ ὡς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχέομενον.“ In l. adv. Palladium per interrogationem et responsionem

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 144.

Peichich, op. cit. pag. 29.

Migne, Theologiae cursus completus, tom. V, col. 414.

³⁾ Cf. Migne, Patr. tom. CXXIX, col. 577.

Migne, Theologiae cursus completus, tom. V, col. 639; tom. VIII, col. 416.

⁴⁾ „δι' οὗ πάντων ἐστὶ τῷ ἐξ οὗ.“

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 143.

aceiași Părinți folosesc alternativ amândouă moduri de exprimare.

* * *

Să vedem dară în cele următoare pre acei Părinți orientali, cari nu numai indirect prin formula: „dela Tatăl prin Fiul“ ci și directe învață că „Spiritul sfânt purcede dela (din) Tatăl și dela (din) Fiul“, precum urmează :

S. *Atanasiu*: „Căci știa (David) că la Tatăl este *Fiul, izvorul Spiritului sfânt.*“ ¹⁾

Tot el în tractatul despre Intruparea Domnului zice : „Să nu cugete cîneva, că (Hristos) a primit ce nu avea; căci el însuși ca Dumnezeu l'a trimis (pre Spiritul sfânt) de sus, și tot el l'a primit jos ca om : *din el s'a pogorât deci în el, din Dumnezăirea lui în natura-i omenească.*“ ²⁾

Iar în vorbirea contra Arianilor pune în gura Domnului Hristos aceste cuvinte: „*Dela mine purcede Spiritul.* Când însă zic, că dela mine, semnez, *că și dela Tatăl,* căci ale mele sunt cele ce sunt ale Tatălui. Astfel înțelege deci aceste : din al meu va lua.“ ³⁾

¹⁾ „Οἷδε γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος.“ De humana natura suscepta. (Opera s. Athanasii, edit. Colon. 1686, tom I, pag. 601 C.)

Cf. etiam Migne, Theologiae cursus completus, tom. VIII, col. 633.

²⁾ „Μὴ τις νομίσῃ, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸ ἐλάμβανεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν, ὡς Θεός· καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτω ὑπέδεχeto, ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατήει, ἐκ τῆς Θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.“ De incarnatione et contra Arianos, n. 9. (Migne, Patr. gr. tom. XXVI, col. 997 B.)

³⁾ „A me Spiritus procedit. Qui autem dico a me, etiam a Patre significo, mea enim sunt ea, quae Patris. Ad hunc ergo modum intellige illud : de meo accipiet.“ Or. 3 contra Arianos, n. 24.

Cf. Hurter, Theologiae dogmaticae compendium, n. 197, t. II.

S. *Epifaniu* : „Amândoi locuesc în omul drept: Isus Hristos și Spiritul său, și când credem, că Isus Hristos este din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, atunci (trebuie să credem, că) și Spiritul *dela Hristos purcede, sau dela ambii*, de oarece Hristos zice: care dela Tatăl purcede, și: acesta din al meu va lua.“¹⁾

Tot el în același Ancorat zice: „*Spiritul Tatălui și Spiritul Fiului . . . mediu fiind între Tatăl și Fiul, din Tatăl și din Fiul este.*“²⁾

S. *Gregoriu Nazianzenul* zice: „Spiritul sfânt, care este comunicat din ambii.“³⁾

S. *Gregoriu Nissenul* zice: „Iară Spiritul sfânt și din Tatăl a fi se zice, și din Fiul a fi se mărturișește.“⁴⁾

Didim Alexandrineanul aceste cuvinte le pune în gura Domnului Hristos: „Căci nu dela sine va grăi, adeca nu fără voia mea și a Tatălui, fiindcă este nedespărțit

1) „*Ἀμρότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται.*“ In Ancorato, n. 8.

Cf. Migne, Theologiae cursus completus, tom. VIII, col. 634. Pitzipios, op. cit. pag. 79.

2) „*Πνεῦμα τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα υἱοῦ . . . ἐν μέσῳ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ.*“ In Ancorato, n. 8. (Edit. Paris, 1682, tom. II, p. 13.)

3) „*Πνεῦμα ἅγιον τὸ ἐξ ἀμφοῖν συνημμένον.*“
Λογ. 37.

Cf. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὑπὸ Φιλαρήτου Βασιλείου, ἀρχιμανδρίτου, Κωνσταντινῶν, 1886, tom. II, pag. 129.

4) „*Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται.*“ Serm. III in Orat. Dom. (Card. Mai, Nova Bibliotheca Patrum, tom. IV, pag. 53.)

de voința mea și a Tatălui, fiindcă nu din sine este, ci din Tatăl și din mine.“¹⁾

S. *Ciril* patriarhul Alexandriei: „Fiul după natură este din Dumnezeu. căci este născut din Dumnezeu Tatăl, *Spiritul sfânt* este propriu lui și în el este și *din el*, chiar așa, precum înțelegem, că este și din Dumnezeu și Tatăl.“²⁾

Tot s. *Ciril* mai zice: „Când așadară *Spiritul sfânt*, carele *din Tatăl și Fiul* *purcede*, este în noi, ne face asemenea lui Dumnezeu.“³⁾

S. *Ioan Gură-de-aur* astfel se exprimă: „A venit Hristos la noi; ne-a dat *Spiritul*, *cel ce este din el*.“⁴⁾

Marele Anastasiu Sinaitul așa zice: „*Spiritul sfânt* se numește și *Spiritul gurei* lui, adeca *Spiritul* lui Dum-

1) „Non enim loquetur a semetipso, hoc est, non sine me et Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea et Patris est voluntate, quia non ex se, sed ex Patre et me est.“ Lib. 2 de Spiritu sancto.

Cf. Migne, Theologiae cursus completus, tom. VIII, col. 634.
Peichich, Speculum veritatis (Tyrnaviae, 1730) pag. 202.

2) „Ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός, γηγένηται γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖται τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς.“
Exp. in Joelis locum: Effundam de Spiritu meo

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 78.

Migne, Theologiae cursus completus, tom. V, col. 414.

3) „Ὅτε τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γινόμενον συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει τοῦ θεοῦ· πρόεισι δὲ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ.“
Lib. II Thesaurorum assertio 34.

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 78.

Migne, Theologiae cursus completus, tom. VIII, col. 634.

(Edit. Lutetiae, 1638, tom. V, pag. 345.)

4) „Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς· ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα.“ Hom. in Incarnationem, n. 5.

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 79.

Peichich, Concordia orthodoxorum Patrum, pag. 40.

nezău, fiindcă este gura celui Unulnăscut, și *Spirit din el purcezător*; Iară Domnul arătând, că *dela el este* (Spiritul) a zis suflând preste învățăcei, luați Spirit sfânt.“¹⁾

Simeon Metafrast în vorbirea din 3 Octobrie, la viața sântului Dionisiu Areopagiteanul, zice: „Hristosul meu se sue la cer, se reîntoarce la tronul părințesc, și trimite învățăceilor săi, spre convertirea popoarelor necredincioase, *Spiritul dela el purcezător*.“²⁾

Dupăaceste ii întrebăm pre frații neuniți cu *Genadiu* patriarhul Constantinopolitan: „Deunde veți putea deci arăta, că Spiritul sfânt purcede *numai dela Tatăl*, când toți sfinții Părinți vestesc și decretează, că purcede și dela Fiul?“

Mai putem aminti *simbolul Atanasian*, în care se zice: „Spiritul sfânt *dela Tatăl și dela Fiul* nu făcut, nici creat, nici născut, *ci purcezător*.“³⁾

Sinodul din Seleucia Mesopotamiei ținut în anul 410 așa se declară în canonul II-lea: „Mărturisim pre

1) „Spiritus oris ejus, id est, Dei Spiritus Sanctus dicitur, cum os sit Unigeniti, et Spiritus ex eo procedens; Atqui Dominus a semet esse ostendens, discipulis insufflans dicebat, accipite Spiritum Sanctum.“ L. I de rectis dogmatibus.

Cf. Peichich, op. cit. pag. 42.

Migne, Theologiae cursus completus, tom. VIII, col. 634.

2) „Εἰς οὐρανὸς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρειται καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάγεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων Ἐθνῶν ὁδηγία τοῖς μαθηταῖς καταπέμπει.“ Martyrologium, sermone 3 Oct. ad vitam s. Dyonisii Areopagitae.

Cf. Pitzipios, op. cit. pag. 80.

Peichich, op. cit. pag. 41.

3) „Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητὸν οὐκ κτιστὸν, οὐδὲ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν.“ Symbolum Athanasianum. Migne, Patr. gr. tom. XXVIII, col. 1587.

Spiritul viu și sfânt Paraclit, viu *din Tatăl și din Fiul.*“¹⁾

Fiind vorbă de sinoade, amintesc ca de încheiere, că cinci concilii ecumenice (III-lea, act. 1; IV-lea, act. 5; V-lea collat. 6 și 8; VI-lea, act. 18; VIII act. ultima) au aprobat epistola lui Ciril în contra lui Nestoriu, în care se cuprinde doctrina „Filioque“, și au anatemizat pre cei ce nu ar primi acea epistolă.

Așadară, după toate aceste, putem noi orientalii să zicem cu *Gennadiu* patriarhul Constantinopolitan: „Biserica noastră aceeași credință o vestește, ca biserica romană, și nici-odată nu a crezut, că Spiritul ar purcede numai dela Tatăl.“

Deci doctrina „Filioque“ încă nu poate fi conziderată de piedecă a unirii bisericilor.

* * *

Unde întârzie dară unirea bisericilor?

La tot cazul unirea bisericilor numai pe unitatea de credință se poate clădi. Dar lipsește oare această unitate? Am văzut din cele de mai înainte, că nu lipsește. Deci unirea bisericilor e posibilă.

Ar fi bine să medităm asupra cuvintelor lui *Solovieff*: „Spun, că unirea bisericilor e imposibilă de realizat și că nu e de lipsă, noi însă ne rugăm în liturgiile noastre pentru această unire. Dar a ne ruga pentru un lucru imposibil și de care nici decât nu avem lipsă, nu ar fi altceva decât ușurătae, ori mai bine zis, ironie.

¹⁾ „Confitemur in Spiritum vivum et sanctum Paraclitum, vivum de Patre et Filio.“

Cf. Lamy, Concilium Seleucia et Ctesiphonte habitum a. 410. Lovanii 1869.

Hurter, Theologiae dogmaticae compendium, tom. II, n. 201.

Deaceea trebuie să alegem : ori să lăpădam rugăciunea, ori să recunoaștem, că obiectul ei e posibil și de dorit.“¹⁾

E posibilă unirea bisericilor, cu atât mai vârtos, că ruperea bisericii orientale de biserica catolică nu are nici o bază dogmatică, ci s'a născut numai din patimi omenești, precum zice și profesorul rus *Glubokovskij* : „Schisma bisericească s'a născut din neînțelegeri omenești și se susține prin încăpăținarea omenească alimentată prin suspiționarea și neîncrederea împrumutată : și din cauza aceasta calea cea mai bună, pentru delăturarea piedecei celei atât de triste este cunoașterea amănunțită, mărturisirea dreaptă, recunoașterea simplă. Greutățile pregătite de oameni se înving cu deosebire prin silința omenească onestă.“²⁾

Iar dacă ar fi între români de-aceia, cari în unirea cu Roma ar vedea umilire slugarnică, ori pagubă pentru biserica, ori națiunea românească, aceia să iee aminte cuvintele lui *Solovieff*, ce le zice despre unirea Rusiei cu Roma : „Impăcarea adevărată și din inimă cu apu-ul nu înșamnă umilire slugarnică înaintea apusului, ci înșamnă conțalegerea frățească cu privire la acel principiu, care este baza vieții apusului . . . În unirea bisericilor eu nu văd moartea bisericii rusești, ci ridicarea până acum ne mai pomenită a vazei bisericești, promovarea vieții noastre religioase, sancționarea și spiritualizarea vieții noastre civile și naționale, revelarea Rusiei sfinte înaintea lumii întregi.“³⁾

Să luăm aminte și cuvintele lui *D. G. Obedenar*, fostului prim secretar a legațiunii române din Roma :

¹⁾ Vezi dizertația Părintelui Tondini în foaia „Rassegna Italiana“ nr. Ianuar 1887.

²⁾ Vezi foaia rusească „Strannik“ 1904, nr. 1.

³⁾ Vezi dizertația susamintită a Părintelui Tondini.

„Frumoasă mișcare a fost *Unirea Romanilor!* De ne-ar fi lipsit acest act însemnat noi n'am avea în ziua de astăzi o mai mare cultură, decât Bulgarii. Și chiar cine știe . . . Mai înainte de unire nu se învăța la școli decât numai a ceti, a scrie și a face socoteli. Pre lângă aceasta se învățau de rost psalmii, ceaslovul, și psaltihia. Toată învățătura Românilor se mărginea numai la atâta. Nici o idee despre geografie, matematică, istorie, științe exacte, filosofie. Unirea se împlinește, și se trimit tineri Români la Roma, la Colegiul Propagandei. Acolo ei au învățat, nu a deveni catolici (findeă erau deja), ei a deveni Români. Ei se renase ca Latini! Monumentele, cărțile, manuscriptele, limba italiană, chiar a vulgului îi învăța, că ei aparțin unei rase superioare, și că ar putea să-și cultive limba tot așa, ca Italienii, mai bine de cât Rușii și de cât Bulgarii. Fără Unirea aceasta noi n'am avea nici pre Șincai, nici pre P. Maior, nici pleiada aceea de bărbați devotați, de apostoli ai Românismlui. Uniații au fost, cari ne-au dat cele dintâi cărți didactice naționale. Șincai a deschis ochii tuturor Românilor; însă dacă ar fi rămas în satul său, dacă ar fi rămas pravoslavnic, el n'ar fi învățat *decât a trage clopotele și a cânta cu o voce nasală*, more graecorum. Șincai s'a format numai la Roma. Dacă Uniații nu ne deschideau ochii și noaue, ca să putem privi civilizațiunea latină, poate că am fi fost înghițiți din partea Rusiei. Kiev este antidopul Romei. Turcească-se un Român, dacă-i place; însă tot să recunoască marele rol ce a jucat Unirea la renașterea naționalității românești.“¹⁾

Cel ce e în stare să înțaleagă marele rol cultural și național al unirii, trebuie să dea drept marelui *Iorga*,

¹⁾ Epistola lui Obedenar, Nilles: *Symbolae*, vol. I, pag. 364 și în „Foaia bisericească“ (Blaș) 1886, pag. 99--100.

că dacă românii ar fi primit sub Ștefan cel mare unirea cu Roma, atunci „așa ager cum este poporul nostru, am sta astăzi în rândurile dintâi ale popoarelor de cultură.“¹⁾

Iată, ce binecuvântări aduce cu sine unirea bisericilor !

Toți cei-ce se numesc pe sine creștini adevărați, au datorința strictă, de a lupta pentru realizarea unirii bisericilor, dar datorința aceasta în spețial o au cei ce sunt puși de păstori la turma lui Hristos

O, de ar lua aminte capii bisericii neunite cuvintele unui ortodox, care zice : „Pe aceia, cari sunt la cârma bisericii noastre ii așteaptă răspundere grea înaintea lui Dumnezeu, dacă nu se silesc spre realizarea unirii, a cărei raalizare așa de ușoară este, — căci doară nu preține nici o schimbare în riturile de acum ale bisericii . . . Nu e lipsă nici de sinoade, nici de consfătuiri lungi, ci numai de espicări sincere scoase din cărțile noastre liturgice, cari de mii de ori mai eloquent vorbesc învățaților noștrii, de cât toate argumentele împrumutate dela protestanți și ianzeniști.“²⁾

* * *

Ca de încheiere punem și noi fraților neuniți întrebările pre cari le-a îndreptat *Vladimir Solovieff* către archipresbiterul din St. Petersburg I. Platonow și prin el tuturor neuniților :

I. Porunca aceea a sinoadelor ecumenice, ca simbolul nicean de credință să se păstreze nevătămat: la spiritul ori la litera, la sensul ori doară la cuvintele simbolului niceno-constantinopolitan se refereste oare ?

¹⁾ N. Iorga, Ștefan cel Mare, pag. 17.

²⁾ La Russie est-elle schismatique? Par un russe orthodoxe, Paris, 1859.

II. Acest cuvânt „Filioque“, adaugându-se la textul original al simbolului niceno-constantinopolitan oare erezie conține în sine? și dacă da, atunci în care sinod ecumenic s'a osândit această erezie?

III. Dacă adaosul amintit, care în bisericile apusului¹⁾ în veacul VI-lea a eșit la iveală,²⁾ iar în răsărit în al VII-lea a devenit cunoscut, cuprinde în sine erezie: cum s'a putut întâmpla, ca cele două sinoade ecumenice din urmă, adică al VI-lea dela anul 680 și al VII-lea dela anul 787 nu au osândit erezia aceea și nu au anatemizat pe cei ce au primit'o, ba chiar din contră au rămas cu ei în unire bisericească?

IV. Dacă nu se poate cu siguranță afirma, că acest adaos este erezie: atunci nu-i stă oare în voia liberă a unui fiecărui creștin ortodox, ca în privința aceasta să țină părerea sfântului Maxim Mărturisitorul, care în epistola sa scrisă către preotul Marin aproabă adaosul amintit și îl esplică în înțeles ortodox?

V. Cari sunt, afară de Filioque, celelalte doctrine eretice a bisericii romane, și care sinod ecumenic le-a anatemizat?

VI. In acel caz, dacă suntem siliți să recunoaștem, că biserica romană nu a păcătuit prin erezie, ci prin schismă, dupăce, după definițiunea exactă a sfinților Părinți schismă atunci se comite. când o parte oarecare a bisericii, adică credincioși de a ei clerici ori laici, din cauze de rit ori de ceva chestiune disciplinară, s'au rupt de autoritatea legitimă bisericească: e întrebarea, de care autoritate legitimă s'a rupt biserica romană?

1) Ca adaugere la simbol.

2) Ba, precum am văzut din cele de mai nainte deja pre la începutul veacului V-lea, precum se vede din sinodul Toletan ținut la anul 400.

VII. Dacă biserica romană nu are păcatul ereziei și dacă nu o putem numi nici schismatică, fiindcă peste lănsa nu este o autoritate mai mare decât ea, de care s'ar fi rupt: nu suntem oare siliți să recunoaștem, că această biserică a rămas partea întregitoare a unei, ortodoxei biserici a lui Hristos, și că prin urmare desbinarea între biserici în privința religioasă și bisericească e cu totul nemotivată și nu e altceva decât opera politicii omenești?

VIII. Dacă despărțirea noastră de biserica romană nu se bazează pe nici un principiu admisibil: oare nu suntem obligați noi toți creștinii ortodocși, cari mai mare pond punem pe cele dumnezăești decât pe cele omenești, să lucrăm într'acolo, ca între răsăriteni și apuseni să se stabilească unitatea bisericească — și încă spre binele chiar a bisericii întregi?

IX. Dacă pentru noi e datorință restabilirea unității bisericești: oare ieriat ne este noauă să amânăm, din cauza păcatelor și împurităților celor din partea cealaltă, împlinirea acestei datorințe?

Tiparul tipografiei diec. de Cianad.

ANTICARIA I
CLUJ 5

63/98458

2

370

